

ОТ ЧЕТЕНЕТО НА ЛИТЕРАТУРА КЪМ БИОТЕХНОЛОГИЧНО УСИЛВАНЕ

Наталия Христова

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
(България)*

FROM READING LITERATURE TO
BIOTECHNOLOGICAL ENHANCEMENT

Natalia Hristova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

ORCID ID: 0000-0002-9128-6213

E-mail: natalija@abv.bg

Abstract: The article focuses on two versions of human amelioration – on the one hand, that of Martha Nussbaum, according to which reading literary texts is of fundamental importance for the maintenance of modern democratic societies because it forms the democratic emotions and, on the other hand, that of transhumanists such as Julian Savulescu and Ingmar Persson, according to which this formation is called to give way to a formation of a completely different type, to be displaced by a biotechnological, pharmaceutical emotional and moral enhancement.

Keywords: reading, education, transhumanism, biotechnological enhancement

Резюме: Статията съсредоточава вниманието си върху две версии за усъвършенстването на човека – от една страна, тази на Марта Нусбаум, според която четенето на литературни текстове е от основополагащо значение за поддържането на съвременните демократични общества, защото формира т.нар. демократични емоции, и от друга страна, тази на трансхуманисти като

Джулиан Савулеску и Ингмар Пърсън, според които това формиране е призвано да отстъпи място на моделиране от съвсем различен тип; да бъде изместено от едно биотехнологично, фармацевтично емоционално и морално подобряване.

Ключови думи: четене, образование, трансхуманизъм, биотехнологично усилване

В своята книга „Не заради ползата, а заради демокрацията. Или защо демокрациите имат нужда от хуманитарното знание?“ Марта Нусбаум (Nussbaum 2012) съсредоточава вниманието си върху опустошителната, по думите на авторката, криза на образованието в съвременните демократични общества. Алчни за увеличаване на икономическата печалба, съвременните гържави и техните образователни системи безхаберно разпродават тъкмо залозите, необходими за оцеляването на демокрацията, подчертава Марта Нусбаум. И ако тази тенденция продължи да се разраства, в близко бъдеще гържавите по целия свят ще произвеждат просто едни поколения от ефикасни машини, но не и граждани, способни да мислят със собствените си глави, да разбират какво означава страданието или успеха на другия човек, да мислят кричешки заветното им от традицията наследство.

В почти всички страни, казва ни Нусбаум (Nussbaum 2012: 10), изкуствата и хуманитарното знание биват последователно ампутирани в програмите, както на средното, така и на висшето образование, тъй като политиките ги възприемат като едни вятърничащи украшения във време, в което гържавите и техните икономиките трябва да се откъснат от всички безполезни елементи, за да станат или останат конкурентноспособни на световния пазар. Изкуствата и хуманитарното знание постепенно губят своята ценност и в очите на децата, и в тези на техните родители, а хуманитарните аспекти на науките като въобра-

жението, творчеството, критическото мислене са negliжирани, тъй като гържавите предпочитат да преследват краткосрочни печалби, формирайки тясноспециализирани технически кадри, които да им ги гарантират.

От своя страна Нучо Оргине в книгата си „Ползата от безполезното“ също изтъква деструктивните ефекти на доминиращата в съвременността неолиберална логика, която минира в основите им всички институции (училища, университети, изследователски центрове и пр.), както и дисциплините (хуманитарни и точни), чиято стойност би трябвало да съвпада със знанието само за себе си, независимо от неговата способност да произвежда бърза печалба или практически ползи (Оргине 2015: 10).

В този брутален контекст полезността от безполезното познание радикално се противопоставя на доминиращата полезност, която – в името на един чисто икономически интерес – прогресивно убива историческата ни памет, хуманитаристиката, класическите езици, образованието, свободното търсене, въображението, изкуството, критическата мисъл и гражданския хоризонт, който би трябвало да вдъхновява всяка човешка дейност. В света на утилитарното въщност един чука струва повече от симфония, един нож повече от стихотворение, един английски ключ повече от картина: защото е по-лесно да разбереш ползата от някакъв работен инструмент, докато все по-трудно става да разбереш за какво служат музиката, литературата или изкуството. Нещата, за които говорим, не произвеждат печалба, те биват считани за излишен лукс, за опасна пречка. (Оргине 2015: 13)

Но има знание само за себе си, подчертава авторът, което именно поради собствената си незаинтересована природа, далеч от всякаква практична или

търговска цел, може да има основна роля в укрепването на духа и в културното и гражданското израстване на човечеството. Затова, според автора, е необходимо да мислим като полезно всяко нещо, което може да ни помогне да станем по-добри (Оргине 2015: 9 – 10).

И тъкмо четенето на литература според Марта Нусбаум (Nussbaum 2012: 16) е в състояние да формира внимателното отношение към другия човек, нагласата да го срещаш като душа, а не като инструмент или пречка за реализирането на собствените ти цели, да виждаш света през неговите очи, да съпреживяваш слабостта, болката, уязвимостта не само на хората от близкото ти обкръжение, но и на онези, които са чужди на собствената ти среда. В един свръхконкурентен свят обаче, отгаден на култа към постиженията и перформативността, свят, в който човекът е заставен да се превърне в предприемач на самия себе си, ранимостта, болката и страданието се възприемат все повече като белези на индивидуалната неспособност да менажираш и контролираш себе си на едно оптимално ниво, като знаци на личен провал. Така например, ни казва Нусбаум (Nussbaum 2012: 52), много хора в Щатите мислят бедните като единствените отговорни за социалното и икономическото положение, в което се намират, а бедността – като резултат от мързел и неполагане на достатъчно усилия. Днес дори болестта и смъртта трудно предизвикват състрадание. Те се възприемат едва ли не като лични грехове, а траурът като патология, подлежаща на медикаментозно третиране. Застрахователни компании в Швейцария например вече отказват да застраховат хора, за които различните смарт устройства свидетелстват, че не водят достатъчно здравословен начин на живот, въпреки че от медицинска гледна точка едва ¼ от заболяванията имат връзка с начина на живот.

Морално-етичната слабост на съвременния човек е обект на внимание и в изследванията на някои

трансхуманисти. Като пренебрегват социалните, политическите и икономическите измерения на тези явления, учени като Джулиан Савулеску и Ингмар Пърсън (Persson, Savulescu 2012) предлагат други, по-ефективни от образованието и четенето на литература например, решения на проблема. Според тях съвременният човек от морална гл.т. представлява една човекоподобна маймуна, която обаче притежава научни знания и техническа мощ, характерни за Хомо сапиенс 3.0. Ние се намираме в безпрецедентна по своя характер ситуация – казват ни оксфордските изследователи – в която човекът е способен чрез технонаучни средства както да избави човечеството от всички злини, така и да се самоунищижи. За да осъществи определени избори обаче, той се опира на анахронични спрямо съвременното общество и технонаучно му развитие морални концепти и мотивации, наследени от зората на човечеството. Нашите морални способности са се развили в твърде ограничени контексти, подчертават Савулеску и Пърсън, – предците ни са могли да реагират по алтруистичен начин спрямо една твърде ограничена общност в обозримо време – членове на семейството или групата. Днес ние би следвало да действаме по алтруистичен начин не само спрямо хората от близкото ни обкръжение, но и спрямо тези от цялата планета, като същевременно имаме моралната отговорност и към бъдещите поколения. Затова моралното биоусъвършенстване на съвременния човек е не просто желателно, но и наложително. Усилвайки и генерализирайки обхвата на алтруистичното поведение, биоподобряването няма да замести напълно традиционните средства за развиване на тези способности, уточняват все пак Савулеску и Пърсън (Persson, Savulescu 2012), като същевременно отбелязват, че тези наследени политически, социални и пр. механизми постигат твърде бавни ефекти. Така, по парадоксален начин, опирайки се на аргументите на

регища техно/биоконсерватори, Савулеску и Пърсън (Persson, Savulescu 2012) изглежда правят крачка назад по отношение на собствените си тенопрогресистки възгледи. Крачка, която е просто добър стратегически ход, позволяващ им, както отбелязва Франческо Паоло Адорно (Adorno 2017: 39), да скочат по-добре още по-напред. Защото в крайна сметка се оказва, че за тях няма нищо друго, достатъчно добро и ефективно, отвъд техниката. Просто традиционните технонаучни средства ще бъдат оздравени, поправени благодарение на биотехнологията, а фармацевтичните субстанции и неврорегулатори ще осъществят онова ефикасно, предвидимо, сигурно морално подобряване, което векове наред човешката култура, включително и посредством образованието и четенето на литература, не е успяла да постигне.

И ако всичко това ни се струва повече или по-малко от сферата на футурологията, трябва да подчертаем все пак, както факта, че тези изследователи се радват на значим академичен престиж, така и че техният проект е в съзвучие с проектите и на други трансхуманисти по отношение на бъдещото формиране на човека. Така например в една от последните си книги – „Войната на интелигентностите“ – френският трансхуманист Лоран Александър (Alexandre 2017) се наема да ни обясни защо традиционното училище такова, каквото го познаваме, трябва да изчезне; радикално да се трансформира така, че да подготвя нашите деца за бъдещата им неравна конкуренция с интелигентните автомати. За да отговори на предизвикателствата на бъдещето, образованието трябва да мобилизира не само достиженията на информационните технологии и когнитивните науки, а и целия ресурс на конвергентните технологии, допълва той. Образованието на бъдещето ще започва още преди раждането, преди зачеването дори, тъй като ще се опира на една абсолютно

легализирана евгеника, която ще гарантира селективността на най-интелигентните ембриони и производството на свръхнадарени деца. Препредаването на миналия културен опит, духовното формиране на човека ще стане излишно, тъй като мозъкът, невронът ще бъде новият петрол на бъдещето. Учителят е призван да се превърне по-скоро в неврофизиолог, невроинженер, неврохакер, така че медицина и образование постепенно да се слейт. От една страна, допингирането, медикаментозното усилване ще е напълно легална и обичайна практика, а от друга, учениците на бъдещето ще са снабдени с вътремозъчни импланти, с една хибридна интелигентност – едновременно изкуствена и биологична.

От друга страна, в настоящата ситуация вече са налични редица тенденции, които бележат развитието на подобно медикофармацевтично усилване. В сферата на средното образование като такива могат да бъдат разпознати например масовото в някои страни предписване и задължително приемане на Риталин от деца в училищна възраст, страдащи от хиперактивност и дефицит на вниманието; цялостната свръхмедиализация на училището, изразяваща се в изобилие от диагностицирани дисфункции – дислексия, дисграфия, дискалкулия, диспраксия и т.н. Явления, които дълго време в историята на човечеството са мислени като феномени от културен, социален, образователен или друг порядък, днес се преосмислят в термините на патологията, болестта, симптома, дефицита и пр., а третирането им започва да предполага задължителната директна или индиректна интервенция на медицински и парамедицински професионалисти. Затова едва ли ще е чудно, ако в скоро време се окаже, че децата ни, както посочва Филип Мейриу (Meirieu 2012), страдат и от дисгеография, дисфилософия, дисистория и прочие дисфункции. По думите на френския педагог, ли-

шено от своите духовни измерения, днешното училище се е превърнало просто в една разпределителна гара, в която се диагностицират различни състояния, изискващи специализирани интервенции, а децата се пренасочват към параучилищни или извънучилищни услуги, чрез които те индивидуално с помощта на експерт, както учителят явно не е, да се справят със своите затруднения.

И ако се върнем към предусещането на Марта Нусбаум, че в близко бъдеще държавите по целия свят ще произвеждат просто едни поколения от ефикасни машини, то можем да кажем, че подобно производство е вече в ход, тъй като в последните десетилетия в средното училище последователно настъпва една все по-категорична девалоризация на хуманитарното знание за сметка на учене, прицелено във формирането на измерими, изчислими компетентности, които да подсилят безпроблемното бъдещо адаптиране на младите хора към пазара на труда. Или както риторично пита една съвременна образователна стратегия: „има ли все още смисъл да преподаваме знания в едно общество, в което количеството информация се удвоява на всеки две години“¹. И тъй като в бъдеще на младия човек ще му се налага да сменя своята професия до десет пъти в живота си, то училището днес би следвало да формира умения както как да се учи, така и как бързо да се отучава, да се забравя наученото. Така на младия човек са му отнети всички шансове да се превърне в някой, който познава и обича това, което прави, воден от един неогромен изчисливаем интерес. Той е сведен до временен изпълнител на определени задачи, проектиран като една

¹ «Apprendre autrement» à l'ère numérique. Se former, collaborer, innover: Un nouveau modèle éducatif pour une égalité des chances, http://www.missionfourgous-tice.fr/missionfourgous2/IMG/pdf/Rapport_Mission_Fourgous_2_V2.pdf

ефикасна машина, снабдена с опции за многократно саморециклиране, перфидно наричани учене през целия живот. Целта е включително посредством биотехнологичен контрол да се моделират абсолютно предвидими, изчислими предиспозиции и поведения, изключващи възможността човекът да се окаже там, където не е било предвидено да бъде, да направи нещо, което не е било програмирано за него.

Затова и не е изненада онова, което можем да чуем днес от младите хора по отношение на тяхното бъдеще:

„Вие не си давате сметка какво се случва с нас – ни казва 15-годишният французин Флориан. – Когато разговарям с хора от моето поколение, две-три години по-големи или по-малки от мен, всички казват едно и също: ние вече нямаме тези ваши мечти да създадем семейство, да имаме деца, работа, идеали, така както вие сте ги имали, когато сте били млади. С всичко това вече е свършено, защото ние сме убедени, че сме последното, или едно от последните поколения преди края“ (Stiegler 2016: 27 – 28).

Трансхуманизмът е убеден в същото – че те са последните преди края на човека, а за постчовека литературните текстове, тези разширени писма от непознати приятели, ще са в най-добрия случай обект на архивиране, най-малкото защото и връзката, филията, която гради приятелството ще е просто един атавизъм.

Библиография

- Adorno 2017:** Adorno, F. P. Le débat sur le « moral bioenhancement » entre dressage et perfectionnement. In: *Multitudes* 2017/3 (n° 68), p. 35 – 43.
- Alexandre 2017:** Alexandre, L. *La guerre des intelligences*. Paris: JC Lattès, 2017.

Meirieu 2012: Meirieu, P., Kambouchner, D., Stiegler, B., Gautier, J., Vergne, G. L'école, le numérique et la société qui vient. Paris: Fayard/Mille-et-une nuits, 2012.

Nussbaum 2011: Nussbaum, Martha. Les émotions démocratiques : Comment former le citoyen du XXI siècle? Paris: Flammarion, 2011.

Persson, Savulescu 2012: Persson I., Savulescu, J. Unfit for the Future. The Need for Moral Enhancement. Oxford: Oxford UP, 2012.

Stiegler 2016: Stiegler, B. Dans la disruption. Comment ne pas devenir fou? Paris: Les Liens qui libèrent, 2016.

Оргуне 2015: Оргуне, Н. Ползата от безполезното. Манифест. София: Изток-Запад, 2015.

«*Apprendre autrement*» à l'ère numérique. *Se former, collaborer, innover: Un nouveau modèle éducatif pour une égalité des chances*, http://www.missionfourgous-tice.fr/missionfourgous2/IMG/pdf/Rapport_Mission_Fourgous_2_V2.pdf